

REX ARTURUS IZ KATEDRALE V OTRANTU

Janez Stanonik

Kulturna zgodovina Slovencev v srednjem veku je še vedno v marsičem zelo neraziskano področje. Kot primer lahko navedem dejstvo, da nam ni skoro nič znanega o tem, kako so Slovenci v srednjem veku spremljali istodobno literarno dogajanje v Evropi. Redki slovenski srednjeveški teksti, ki so nam ohranjeni, so literarno malo pomembni. Latinski in nemški srednjeveški rokopisi, ki so se pri nas ohranili, nudijo le delno vpogled v kulturne interese Slovencev te dobe. To dejstvo velja splošno za vse srednjeveške literature, saj predstavlja pri vsakem narodu rokopisna ostalina samo del tiste literature, ki je v srednjem veku dejansko obstojala. Še posebej pa nam je težko presoditi, koliko lahko tujejezične literarne spomenike, ki so pri nas ohranjeni iz srednjega veka, smatramo kot resnični izraz kulturnih potreb in kulturnega življenja Slovencev v tej dobi.

Pri vrednotenju sprejemanja raznih evropskih srednjeveških literarnih tradicij med Slovenci lahko v precejšnji meri pomaga tudi ljudsko izročilo. Dejansko najdemo v slovenski ljudski pesmi in povesti vrsto elementov, ki kažejo na neko možno povezanost s pomembnimi srednjeveškimi literarnimi teksti drugih narodov. Na nekatere takšne elemente se je pri nas že opozorilo v detajlnih študijah, vendar se zaenkrat še nikdo ni lotil pri nas celotnega problema bolj kompleksno in poglobljeno. Verjetno bi bila takšna širša študija trenutno tudi preuranjena, saj je zanj potrebnih še mnogo priprav, še mnogo detajlnih analiz, iz katerih se bo šele polagoma razvila širša rešitev problema.

Kot primere mogočih vplivov raznih evropskih srednjeveških del na formiranje tekstov naše ljudske povesti in pesmi lahko omenimo paralele k srednjeveški romanci o Konstanci, kar seveda ne preseneča, saj so sorodne ljudske tradicije razširjene po vsej Evropi.¹ Mnogo pomembnejša je povest, ki bazira na romanci o Lohengrinu in ki je ohranjena v okolici Boča pri Celju.² Že Simon Rutar je ugotovil sorodstvo pesmi o Kralju Matjažu kot godcu pred peklom s tradicijo o Orfeju, vendar je treba pri tem opozoriti na to, da je bolj verjetno, da gre tu za vpliv

¹ J. Bolte & G. Polívka, *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, Leipzig 1913—1918, vol. I., p. 306.

² Franz Leskoschek, *Wolframs von Eschenbach Beziehungen zur Untersteiermark*, doktorska disertacija, Graz 1921.

srednjeveške romance o Orfeju³ kot pa za neposreden vpliv klasične snovi. Končno bi lahko še tu omenili Lepo Vido in njene paralele v srednjevisokonemškem epu Kudrun in v špansko-saracenski tradiciji, vendar pri formiranju naše ljudske pesmi o Lepi Vidi po vsej verjetnosti v nobenem slučaju ne moremo govoriti o vplivu kakšnega tujega starejšega literarnega teksta, temveč le o morebitnem vplivu tujih ljudskih tradicij.⁴

Seveda je nujna skrajna previdnost pri vrednotenju možnosti, da gre pri teh slučajih za literarni vpliv na ljudsko tradicijo. Zlasti velja to za romance, saj so te same nastale iz ljudskega izročila, ki je še nadalje obstojalo paralelno z novo nastalo literarno tradicijo. Tako je v številnih podobnih primerih mogoče, da gre samo za vpliv ljudskega izročila enega naroda na ljudsko izročilo drugega naroda. In končno predstavljajo srednjeveške romance pogosto silno razširjene folklorne motive, za katere je večkrat dokazano, da so nastajali popolnoma avtohtono, pod vplivom podobnih družbenih in drugih elementov, kot je to izkazano prav na primeru tradicije o Konstanci.⁵

Vendar je značilno, da imamo v slovenskem ljudskem izročilu ohranjene paralele vsaj za tri »neciklične« romance. Na drugi strani pa je znano, da so pri nas ohranjeni fragmenti srednjeveških rokopisov Wolfram von Eschenbachovega *Parzivala*⁶ in odlomki še nekega drugega teksta, verjetno srednjevisokonemškega epa *Wigamur*, ki oba spadata v tako imenovano grupo »Matter of Britain«, ali v cikel o kralju Arturju in njegovih junakov. Iz teh razlogov bi bilo logično, da postanemo pozorni in začnemo upoštevati možnost, da so v naši ljudski tradiciji morebiti tudi ohranjeni kakšni sledovi tega ciklusa.

Najstarejši elementi tradicije o kralju Arturju — kolikor niso mitološke narave — gredo v dobo pozne antike in preseljevanja narodov. V zarodku te tradicije so verjetno neki zelo nejasni historični dogodki in osebe.⁷ Na končno oblikovanje celotnega ciklusa pa je vplivala poleg keltske mitologije še celotna družbena struktura in kultura poznega srednjega veka. Paralelno z literarno tradicijo o kralju Arturju pa je že vsaj od 11. stoletja kralj Artur tudi junak ljudskih pesmi in povesi.

³ Laura A. Hibbard, *Mediaeval Romance in England*, New York 1924, p. 195—199.

⁴ Ivan Grafenauer, *Lepa Vida*, Ljubljana 1943.

⁵ Margaret Schlauch, *Chaucer's Constance and the Accused Queens*, New York University Press, 1927.

⁶ Janez Stanonik, *Ostanki srednjeveškega nemškega slovstva na Kranjskem*, Ljubljana 1957, p. 19—26.

⁷ O historičnem izvoru osebe kralja Arturja obstoja ogromna literatura. Najčese se v tej zvezi omenja ime rimskega vojskovodje Lucia Artoria Casta, ki je ohranjeno na nekem spomeniku v Podstrani v Dalmaciji. Verjetno je bil rojen v Dalmaciji. V času svoje odlične vojaške kariere je bil med drugim tudi nekako v sredi drugega stoletja praefectus legije VI Victrix, ki je bila stacionirana v Yorku, torej blizu Hadrianovega zida in na področju, s katerim je vezana najstarejša tradicija o kralju Arturju. Prim.: Kemp Malone, Artorius, *Modern Philology* 22 (1924/25), 367—374.

Glavni centri te folklorne tradicije so v Angliji, južni Italiji in Nemčiji. Najstarejša ohranjena izročila o kralju, ki spi s svojo vojsko v gori in ki se bo nekega dne povrnil, so ravno povezane s kraljem Arturjem; poznejše tradicije, ki so navezane na druge vladarje — med drugim tudi na kralja Matjaža — so le direktne ali indirektne substitucije te najstarejše verzije.

Na ta način postane tradicija o kralju Arturju, tako literarna kot folklorna, izredno važna za vrednotenje naših ljudskih izročil o kralju Matjažu in za študijo njihovih virov. Ta element postane še toliko važnejši, če ugotovimo, da lahko tudi za druge motive o kralju Matjažu, ki jih najdemo v naši ljudski pesmi in povesti, najdemo paralele v literaturi o kralju Arturju. Analiza posameznih paralel bi presegala okvir sedanje študije in se je vsled tega ne nameravam lotiti na tem mestu. Opozoril bi le še, da so italijanski vplivi na formacijo naše tradicije o kralju Matjažu verjetno zelo važni, čeprav se doslej v tej zvezi niso omenjali.

Iz teh razlogov je razumljivo, da moramo posvečati posebno pozornost italijanskim srednjeveškim tradicijam o kralju Arturju. V pričujočem članku bi rad predvsem opozoril na zelo nenavadno sliko kralja Arturja, najdeno med mozaiki, ki pokrivajo tla katedrale v Otrantu. Simbolizem te slike še do sedaj ni bil nikdar prepričljivo interpretiran.

V tem mozaiku vidimo med drugimi prikazi tudi obris moža, ki jezdi kozi podobno žival. Mozaik je naredil neki Pantaleone po naročilu nadškofa iz Otranta okoli leta 1165. Opis te slike kralja Arturja je bil večkrat publiciran, prav tako pa tudi fotografske reprodukcije.⁸ Identiteta jahajočega moža je nesporna, saj ima krono in žezlo in na levi in desni strani napis »Rex Artvrvs«. Jasno pa je, da mora biti ta slika kralja Arturja povezana z neko tradicijo, katere doslej še ni bilo mogoče ugotoviti s popolno sigurnostjo, in da ima nenavadna žival, ki jo kralj Artur jaha, nek simbolični pomen.

Dva poskusa sta bila storjena doslej, odkar je bila ponatisnjena slika kralja Arturja iz katedrale v Otrantu v znani knjigi Rogerja Shermana Loomisa o tradiciji o kralju Arturju in srednjeveški umetnosti,⁹ ki skušata razložiti simbolizem te slike. G. H. Gerould je predlagal, da je Pantaleone slišal nejasna poročila o Arturju kot barbarskem kralju neke severne dežele in da ga je vsled tega uprizoril kot kralja na kozi.¹⁰ R. S. Loomis je upravičeno zavrnil to interpretacijo in predlagal, da

⁸ E. Bertaux, *L'art dans L'Italie meridionale*, Paris 1904, p. 488 — C. A. Garufi, *Il pavimento a mosaico della Cattedrale d'Otranto*, *Studi medievali* 2 (1906/7), p. 505—514, tabela (plate) XI; — Roger Sherman Loomis, *Arthurian Legends in Medieval Art*, New York 1938, p. 36, fig. 9., 9 a.

⁹ Roger Sherman Loomis, op. cit.

¹⁰ G. H. Gerould's review of R. S. Loomis, *Arthurian Legends in Medieval Art*, *Speculum* 14 (1939), 253.

stoji ta slika kralja Arturja v neki zvezi s tradicijo o kralju Arturju kot vladarju podzemlja in kot takem tudi vladarju pritlikavcev (Zwerge, dwarfs).¹¹ Isto interpretacijo lahko najdemo tudi v njegovem zadnjem monumentalnem delu o arturijanski literaturi v srednjem veku.¹² To interpretacijo tudi akceptira M. H. Scanlan v svoji doktorski disertaciji.¹³

Noben izmed teh interpretacij ne bi mogel prisoditi primerne zanesljivosti. Predvsem se mi zdi, da simbolizem »koze« v resnici ni rešen. Zaradi tega Loomis sam ponovno izjavlja, da je ta interpretacija najboljša izmed doslej objavljenih.

Zdi se mi, da je osnovna zmota pri tej interpretaciji povezana z identificiranjem živali same. Mogoče je namreč, da na mozaiku ni prikazana koza, temveč neka druga žival, ki je kozi zelo podobna. Domnevam, da gre za kozoroga, deseto znamenje v živalskem krogu, v katerega vstopa sonce ob času zimskega enakonočja. Ta interpretacija se mi zdi toliko bolj upravičena, če upoštevamo dejstvo, da je na istem mozaiku, toda na drugem mestu prikazan celotni živalski krog, tako da je zodiak dejansko eden izmed osnovnih elementov celega mozaika. Dejansko najdemo sliko kozoroga ponovno nad sliko Janusa in tudi v tem slučaju lahko ugotovimo veliko sličnost s podobo živali, povezane s kraljem Arturjem.¹⁴

Povezava kralja Arturja z zimskim enakonočjem — in na ta način s temo — stoji v logični povezavi z ostalimi tradicijami o kralju Arturju, v katerih nastopa kralj Artur kot vladar podzemlja,¹⁵ kot vodja divje jage,¹⁶ in kot zasledovalec bele košute.¹⁷ Paralelno k temu gre kralj Matjaž, kot slovenski substitut kralja Arturja, v podzemlje, da bi rešil tam svojo ženo (ali pa mater).¹⁸ Slika kralja Arturja v katedrali v Otrantu dokazuje, da so v južni Italiji že v dobi nastanka našega mozaika obstojale tradicije o kralju Arturju kot vladarju podzemlja, teme in zime. Isto potrjujejo poročila Gervasa iz Tilburyja in Caesarija iz Heisterbacha. Kot zaključek lahko konstatiramo, da interpretacija, kot jo daje profesor Loomis, čeprav je nesprejemljiva v sedanji obliki, vendarle vsebinsko ni zelo oddaljena od naše interpretacije.

¹¹ Roger Sherman Loomis, *King Arthur and the Antipodes*, *Modern Philology* 38 (1940/41), 289–304.

¹² *Arthurian Literature in the Middle Ages*, ed. Roger Sherman Loomis, Oxford 1959, p. 61.

¹³ Mary Honora Scanlan, *The Legend of Arthur's Survival*, disertacija, Columbia University, New York 1950, p. 172.

¹⁴ C. A. Garufi, op. cit., pl. VIII.

¹⁵ Mary Honora Scanlan, op. cit., p. 165–199.

¹⁶ ib., p. 200–204.

¹⁷ C. Pschmidt, *Die Sage von der verfolgten Hinde*, Greifswald 1911, p. 115–119.

¹⁸ Karl Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, Ljubljana 1895, vol. 1., tekst No. 64.

Summary

REX ARTURUS OF THE OTRANTO CATHEDRAL

In the introduction the author discusses the importance of the mediaeval romance for the formation of Slovene folk songs and prose traditions. In future researches these folk traditions could be used as a source in our investigations of the reception of mediaeval literary texts in Slovenia. The traditions of Kralj Matjaž (King Matyazh) had perhaps developed under the influence of the mediaeval literary and folklore traditions connected with King Arthur.*

The central part of this study is devoted to an interpretation of the picture of King Arthur in the cathedral of Otranto. One of the most interesting features of the mosaic pavement in the Otranto cathedral is the portrait of King Arthur riding an animal which looks like a goat. The mosaic was made by a certain Pantaleone at the request of the archbishop of Otranto, and bears the date of 1165 A. D. The portrait has been repeatedly described and photographic reproductions of it have been published both in Europe and in America.⁸ It is clear that this picture of King Arthur is related to some tradition which has not been clearly identified and that the animal must have a symbolic significance.

Since the publication of Roger Sherman Loomis's book on the Arthurian legend in mediaeval art,⁹ two attempts have been made to explain the symbolism of this picture. G. H. Gerould suggested that Pantaleone had heard some vague rumour of Arthur as a barbarian king of the north, and represented him accordingly.¹⁰ R. S. Loomis, rightly, refused to accept this interpretation and instead proposed that the picture has some relationship to the tradition of King as the lord of the underworld and the king of the dwarfs,¹¹ an interpretation which he repeats in his latest work on the Arthurian literature in the Middle Ages.¹² The same interpretation has been accepted by Miss Mary Honora Scanlan in her doctoral dissertation.¹³

Neither of these interpretations seems satisfactory. Above all, none of them really explains the symbolism of the »goat«. Loomis himself has therefore repeatedly given his interpretation as »the best that has been proposed so far«.

The basic error seems to consist in the identification of the animal. It is very likely that the animal represented in the mosaic is not a goat but something else, closely resembling a goat. I suggest it is a capricorn, the tenth sign of the zodiac into which the sun enters at the winter solstice. This suggestion seems to be justified if we take into consideration the fact that the same mosaic does represent in another place all the signs of the zodiac, and the zodiac therefore appears to be one of its basic elements. As a matter of fact, the same sign of capricorn appears again above the picture of Janus and resembles closely the animal which is associated with King Arthur.¹⁴

The identification of King Arthur with the winter solstice, and thus with darkness, is not surprising and we find it well confirmed by the popular tradition. In the tradition, King Arthur is known as the ruler of the underworld,¹⁵ as the leader of the wild hunt,¹⁶ or as a pursuer of a white hind.¹⁷ In agreement with this, Kralj Matjaž (King Matyazh), who seems to be a local substitute of King Arthur, goes down into hell, with fiddle in his hand, to save his wife (or his mother) — thus substituting simultaneously Orpheus in the Slovene popular tradition.¹⁸ The picture of King Arthur in the Otranto Cathedral shows that some tradition related to the ones mentioned above must have

* The numbers of quotations in this English summary refer to the identical numbers of notes in the Slovene text.

been known in the Southern Italy at the time when the mosaic was made — a fact which has been well confirmed by reports of Gervase of Tilbury and Caesarius of Heisterbach. Finally, we see that the interpretation suggested by R. S. Loomis, though he does not seem to have correctly identified the animal, is nevertheless very close to the interpretation proposed in the present article.